

УДК 821.161.2 Чендей І.

С. С. КІРАЛЬ

м. Київ

lingvo_dek@ukr.net

«...МОЯ ЛЮБОВ ДО ЗАКАРПАТТЯ НЕ ЗАВАЖАЄ МЕНІ ЛЮБИТИ ВСІЄЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ...»: ЛИСТИ І. ЧЕНДЕЯ ДО К. ВОЛИНСЬКОГО

Увазі читача пропонується друга стаття із циклу статей «Київські стежки Івана Чендея», у якій автор знайомить дослідників з листами письменника до відомого літературознавця та критика К. П. Волинського. У передмові до листів автор коротко охарактеризував окремі факти творчих контактів К. Волинського та І. Чендея, зокрема його роздуми про роль інтелігенції в житті суспільства, значення малої батьківщини у людській долі, про народну творчість як першоджерело у творчості митця.

Ключові слова: архів, рецензія, фольклор, інтелігенція, повість, оповідання, коментар.

Публікація листів І. Чендея до К. Волинського – це наступна стаття авторського проекту «Київські стежки Івана Чендея: архіви та документи» (вип. 4.14(111). – 2014. – С. 230–241), у якій охарактеризовано творчі контакти відомого літературного критика й закарпатського письменника, у тому числі й за матеріалами листування. Головну увагу в першій подачі архівних та неопублікованих матеріалів було зосереджено на творчій історії роману І. Чендея «Птахи полишають гнізда», його критичній рецепції, який побачив світ 1965 року в київському видавництві «Радянський письменник» та був номінований на Шевченківську премію. Листи розкривають потаємну мрію письменника про написання такого твору про Закарпаття, який би «...дістав ... широкого розголосу і значення, збагатив би українську літературу» [2]. Взірцем для І. Чендея були І. Франко, В. Стефаник, М. Черемшина, Лесь Мартович, О. Кобилянська.

У поданих нижче листах, які охоплюють 1964–1986 роки, йдеться також про інші моменти життя й творчості кореспондентів. Оскільки архів І. Чендея ще не передано на державне зберігання, отож не вдалося опрацювати листи К. Волинського, які, зрозуміло, більш повно розкриють їхні творчі взаємини (за умови їх публікації). Тому звертаємо увагу читача на важливі, з нашого погляду, факти творчих контактів І. Чендея та К. Волинського.

У цьому листуванні І. Чендей постає людиною, залюбленою у свій рідний край, свою малу батьківщину, що в контексті сьогодення звучить особливо актуально. Отож, слова письменника «...моя любов до Закарпаття не

заважає мені любити всієї української землі» [2], від якої упродовж століть закарпатців намагалися відірвати різноманітні завойовники, озглавлюють статтю не випадково. І. Чендееві найперше імпонувало те, що К. Волинський уважно «стежив за літературним процесом на Закарпатті», представленого такими талановитими митцями як М. Томчаний, Ф. Потушняк, П. Скунець, П. Мідянка, Д. Кремінь, М. Дочинець, О. Гаврош, Г. Малик та ін. Вони, без перебільшення, стали «окрасою української літератури», про що свого часу мріяв І. Чендей. Тому його твердження, що «Закарпаття – край, створений самою природою для мистецтва», не було перебільшенням. До того ж, І. Чендееві боліло й те, що в силу історичних обставин кращі сини рідного краю нерідко «... подавалися у світ і там знаходили застосування» (на жаль, ці слова актуально звучать й понині!) [2]. На підтвердження сказаного письменник згадує історії життєвих доль М. Балудяньського, першого ректора Петербурзького університету, І. Орлая, академіка Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії, І. Грабаря, народного художника СРСР, історика мистецтва, дійсного члена АН СРСР, автора «Историю русского искусства» в 6-ти томах, Г. Гуца, українського історика, філолога, етнографа, фольклориста та медика, одного з основоположників слов'янознавства в Україні та Росії, М. Мункачі, угорського живописця німецького походження, зачинателя і творця угорського реалістичного живопису, народженого в Мукачеві. У цьому контексті варто навести слова відомого українського літературознавця Ю. Барабаша, який відвідав Закар-

паття у 80-х роках ХХ ст., і майже через 30 років розповів про це так: «Закарпаття живе у моїй пам'яті образами давніх друзів і «чичероне» по краю: лісника з Воловця Федора Івановича та ужгородської приятельки нашої родини Ірини Петрівни Тимченко. І ще творами чудових представників знаменитої в Європі закарпатської школи пейзажу: Йосипа Бокшая, Федора Манайла, Антона Кашшая. І згадкою про зустрічі з двома останніми» [1].

Подані тут листи І. Чендея характеризують його (а таким він був насправді не лише у творчості, а й у житті, за що не раз був несправедливо критикований) як людину відверту й щир у своїх переконаннях, у ставленні до тих процесів, які відбувалися на Закарпатті за радянських часів. На підставі щоденникових записів, листів та інших розшуканих нами архівних матеріалах можна стверджувати, що у душі І. Чендея йшло постійне протиборство між, на перший погляд, «правильними» гаслами тогочасної ідеологічної системи та конкретними реаліями, тими змінами, здебільшого «неправильними», що відбувалися у культурно-духовному просторі не лише Закарпаття, а й України загалом.

Насправді, йому, синові із багатодітної родини простого селянина (і це треба визнати як позитив!), «радянський час відкрив ... великі можливості до творчості». Це підтверджують до певної міри й спогади вдови К. Волинського, Валентини Яківни. Одного разу вони побували в с. Дубове, де мешкали його батьки. Особливо запам'ятався батько І. Чендея, вразили його натружені руки, які набували якоїсь незвичайності, коли клав їх на дубовий стіл під час розмови із гостями. Пані Валентина згадує й про те, що оселя батьків письменника не вирізнялась якимсь багатством, жили вони досить скромно, хоча недруги митця розпускали плітки про Чендея-«куркуля». Однак він ніколи не сприймав денаціоналізації, подвійної моралі, руйнування віками вироблених народних звичаїв, норм людського співжиття, що відбувалося у ті ж часи.

Варто наголосити й на тому важливому моменті, що у листах, щоденникових записах письменник неодноразово висловлює у різних варіаціях свої духовні й творчі максими, чимало із яких не застаріли, а навпаки – зазвучали ще сильніше й гостріше в контексті

останніх подій в Україні, а деякі із них, на превеликий жаль, стали пророчими. Так, наприклад, побувавши 11–12 лютого 1987 року на Всеукраїнському установчому віче Товариства української мови імені Тараса Шевченка у Києві, із захопленням писав, що ця подія в історії натовді ще Радянської України «не просто знаменита, а велика», оскільки «на магістралі діяння в ім'я пробудження свідомості виступила найкраща частина високоодухотвореної і чуттям високого обов'язку наповнена інтелігенція», вічно гнана, зневажена тоталітарною радянською системою, яка не допускала її до формування «громадсько-суспільної думки». Мав рацію І. Чендей, що саме національно свідомою інтелігенцією, «інтелігенцією в широкому розумінні слова» (тобто, не лише письменники), була насправді, як показує світова історія, «рушійною силою» суспільства [3].

І. Чендей вважав Закарпаття тим чарівним кутком України, де «не можна не співати, не творити», бо для нього і Закарпаття, і Україна були «найпрекраснішою, найбагатшою, найпісеннішою землею на всьому світі». Він, розраховуючи на повну довіру свого адресата, фактично зізнається у своєму істинному патріотизмі, який у той час іменувався так званим українським буржуазним націоналізмом, й у чому його звинувачували горе-критики роману «Птахи полишають гнізда» та інших творів. Та попри те письменник незрадливо беріг у душі батьківський заповіт, що «любов до Батьківщини починається з того гнізда, звідки ти вилетів у світ, з того неба, яке першим послало тобі сонячний промінь... з того луку, який першим розквітнув для тебе польовими чічками і обмив босі ноги срібними росами...». Його щира сповідь у листі до К. Волинського раптово обривається, що позначено відповідно трьома крапками, адже митець добре розумів: у своїх розмислах він вийшов за межі «дозволеного», «забрів далеко...», а хлопці у білих комірцях були дуже пильними.... читали листи навіть на відстані! [2].

І. Чендея завжди вражав брак естетичного чуття, несмак, який був непритаманний народній культурі й приходив у життя його земляків у вигляді різного роду листівок з котами, зайцями і папугами, «розмальшованими в дикі кольори», і «атлетів для незадоволених фізично жінок», – і вся ця «бридота» проника-

ла якимись «неузаконеними, зате існуючими каналами», плила «з чорного ходу» (можна лише уявити, як би реагував письменник на сучасну інтернетівську «бридоту»!). Він намагався збагнути (про це йдеться і в романі «Птахи полишають гнізда»), як це могло статися навіть із його рідним братом Миколою, «смаки і естетичний світ» якого формувалися «вишивкою, коломишкою, грою на сопілці і трембіті, танцем народним на весіллі»; та служба в радянській армії «приліпилася до нього» таким несподіваним руйнуванням цього естетичного світу, здавалось би, вивіреного упродовж багатьох століть народним буттям. Його лякало оте «наносне», фальшиве, «допик

той несмак», який не прикрашає людину як таку, а тому й намагався художнім словом боротися «за культуру і красу», основу на високих духовних ідеалах. Ту красу, яку взяв із собою у світ із рідної його серцю Верховини, до якої у кожного, хто побував там хоча б один раз, небезпідставно твердив письменник, «народжувалася велика любов». І та любов Івана Чендея була настільки глибокою, що він сумнівався не лише у собі, а й у інших митцях, хто брався писати про Верховину, адже для справжнього відтворення всієї її неповторності, заявляв він, «у нас ще не вистачає таланту, вміння, аби показати її на весь зріст величі і краси».

S. KIRAL'

Kyiv

«...MY LOVE FOR TRANSCARPATHIA DOESN'T STAND IN THE WAY OF LOVING THE WHOLE UKRAINIAN LAND...»: I. CHENDEY'S LETTERS TO K. VOLYN'S'KYI

The reader is offered the second article from a series of articles «Kyivan paths of Ivan Chendey» in which the author introduces the researchers with the writer's letters to the prominent literary scholar and critic K. P. Volyn's'kyi. In the preface to the letters the author has briefly characterized the separate facts of artistic contacts of K. Volyn's'kyi and I. Chendey, particularly his thoughts on the role of the intellectuals in social life, the meaning of a small motherland in human's destiny, about folk art as an original source in the artist's work.

Key words: archive, review, folklore, the intellectuals, novel, story, comment.

С. С. КИРАЛЬ

г. Киев

«... МОЯ ЛЮБОВЬ К ЗАКАРПАТЬЮ НЕ МЕШАЕТ МНЕ ЛЮБИТЬ ВСЮ УКРАИНСКУЮ ЗЕМЛЮ: ПИСЬМА И. ЧЕНДЕЯ К К. ВОЛЫНСКОМУ

Вниманию читателя предлагается вторая статья из цикла статей «Киевские тропы Ивана Чендея», в которой автор знакомит исследователей с письмами писателя к известному литературоведу и критику К. П. Волинскому. В предисловии к листам автор коротко охарактеризовал отдельные факты творческих контактов К. Волинского и И. Чендея, в частности его высказывания о роли интеллигенции в жизни общества, значения малой родины в человеческой судьбе, о народном творчестве как первоисточнике в творчестве художника.

Ключевые слова: архив, рецензия, повесть, фольклор, интеллигенция, рассказ, комментарий.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю. «Мої зв'язки з Україною – то єдина кровоносна система...»: Перебираючи старі фотографії з Юрієм Барабашем : [Інтерв'ю зап. В. Панченко] / Юрій Барабаш // Тиждень. — 2014. — № 34 (354). — 21 серп.
2. Чендей І. Листи до К. П. Волинського : 1964–1986 рр. / Іван Чендей // Приватний архів К. П. Волинського, м. Київ. У квадратних дужках вказуємо номер листа.
3. Чендей І. Щоденникові записи : 1953–1995 рр. / Іван Чендей // Архів І. Чендея, м. Ужгород.

№ 1

Дорогий Костянтин Петровичу!

Пригадаймо ж повіті сердечністю і теплом зустрічей колишні дні і знову скажимо один одному добре слово!

Оце вчора сам, власноручно поніс на пошту свого роману і відправив в золотий град Київ, довіряючись Вашим чулим і благодатним рукам, Вашому гарячому і пристрасному серцю... мушу вчасно зупинитися, щоб не наговорити ще казна-що та й аби не впасти і просто не вдарити чолом.

Коротко кажучи: написав я роман «Птахи покидають гніздо», подав я його «Держлітвидаву», а там змінився, кажуть, «прохвіль», та й прийшов я після цього до своїх видавців. Відкрилася мені реальна можливість випустити роман у світ ще цього року, а зцею можливістю – нова дорога для другої книги роману, за котру треба буде братися. Тим часом, поки-

рішалось і утрясалось, я дав почитати рукопис людям (маю 12 перших читачів, серед яких і Балла – поет, Кречко – народний артист, головний диригент Закарпатського хору, Ігнатович – колишній режисер нашого театру, засл[ужений]арт[ист] УРСР, людина тямуча, Лінтур, Вовчок і т. д.). Тайминув час, рукопис уже полежав, я й міг би взятися за роботу над ним, щоб готувати вже до подання у видавництво остаточно. Але ще хотів би почути Ваше слово – саме Ваше. Знаю, як пильно стежите за літературним процесом на Закарпатті, на Україні в цілому, знаю і ту прихильність, яка у Вас була до моєї роботи скромної і непомітної. Ото ж, випускаючи корабля на великі води (хотів би випустити!), просив би Вас сказати про цього корабля своє тямуче слово. Переді мною тижні наполегливої роботи, от я би скористався цим словом, а для видавців воно було б семафором, що відкривав би роману путь до верстата, потім до читача.

Книгу я задумав велику. Зараз мною закінчено першу [*«Перший роман» виправлено на «першу».* – С. К.] – «Птахи покидають гніздо», тут же сидатиму за другу [*закр. «книгу».* – С. К.] – «Нова днина» (умовна назва), коли це буде готово, то й думаю об'єднати їх спільною назвою – «Зелена Верховина».

Пишучи роман, хотів багато, а що поталанило – посудите самі. Допрацьовуючи роман, зверну увагу на молодь, аби дати їй більше навантаження. Маю вельми багато цікавих думок – сцен, подій, дії, – сподіваюся, що вони доповнять зроблене і вирівняють щоглу (корабель дещо накренив), крім того переді мною друга книга, в якій нове стане на зріст, випростається од вантажу і піде вперед.

Було б непогано (сам був би Вам щиро вдячний), коли б Ви не посоромилися робити побіжні помітки, читаючи роман для рецензії, якими я згодом міг би скористатися, працюючи над рукописом. Радий буду на кожну пораду, висловлену не лише в рецензії офіційній, але і в окремому листі.

Рукопис роману прошу вислати на моє прізвище, а ще краще буде, коли Ви його і вислати не будете з Києва. Приїду, сам заберу – не завдавайте собі поштою клопоту. Хіба що помітки будете робити на полях.

Найстрашніше було б для мене, коли б Ви за відсутністю часу відмовилися рецензувати

рукопис. Отож, будьте милостиві, знайдіть трохи того часу, щоб зробити справу. На [*«на мене у Вас» виправлено на «на Вас у мене».* – С. К.]. Вас у мене велика надія, найкращі сподівання.

Що Вам ще написати? При зустрічі багато розповім. Не знаю коли, але десь втравні гадаю бути в Києві. Отоді і розшукаю Вас.

Строки рецензування хай Вас не лякають. Думаю, що одного місяця досить буде, а коли трохи затягнете, не страшно. Тим часом я буду робити те, що бачу зараз і сам – шліфувати мову, дописувати деякі сцени. Потім прилучаться і Ваші побажання, та й справа піде на повний хід.

Щиро вітайте від мене дружину, яка була вельми доброю і гостинною в той вечір, коли був у Вас з В. Попом.

Сердечно тисну руку і бажаю терпіння, витримки при нудній роботі, що Вас чекає за [*«при читанні» виправлено «за читанням».* – С. К.]. читанням роману.

Щиро Ваш І. Чендей

Ужгород, 11 квітня 1964 р.

№ 2

Дорогий Костянтин Петровичу!

Ви навіть уявити собі не можете, яку велику радість приніс мені лист од Вас. Я довго сидів наодинці і думав. Я поглядав на довкіл зеленіючу, квітучу молоду весняну природу, і на серці було так добре, так тривожно. Я радів, що у мене є сердечні друзі, що вони чекають, сподіваються і вірять. Я не раз в житті відчував гостру потребу в доброму слові підтримки і дружби, бо життя моє видалося крутим і добре приправленим гіркотою змалку, воно чимало дало мені і того, що зветься бідою. Та я ніколи не був один. Доля судила мені добрих друзів, котрі завжди були близько, на пораді, на допомі. Ті друзі, на жаль, є і такі, з котрими більше ніколи не зустрінуся, їх уже немає в живих – завжди в моєму серці, моя любов до них завжди гаряча і велика. Зараз я знову відчув близького друга і щиро дякую Вам за добре слово.

... Не легко відчувати обов'язок, який лежить на тобі тоді, коли знаєш не тільки те, що віддав себе в житті мистецтву, але й тоді, коли вже ступив перші кроки і дістав за них

похвалу. Мені здається, що набагато легше людям без можливостей писати від природи, ніж тим, кому природа-матінка уділила крихту «божественного дару», хто свідомо віддавався творчості назавжди. Я обертаюся в колі літераторів – нехай у нашому обласному, невеликому, дещо провінційному за способом думання, поводження, – маю змогу спостерігати різні натури. Серед людей талановитих я завжди бачив [закр. «тут же». – С. К.] людей добрих по натурі, щирих, в момент інтриг дещо навіть безпорадних. І я [закр. «тут же». – С. К.] також бачив людей без будь-яких здібностей створювати прекрасне, думати по-світлому, радісно, хвилюватися. Ці, другі, володіли неабиякими здібностями інтриганів, зависників-шкідників, вправлялися на вмінні обливати зливою брехні, підозри, сумніву тих, хто насправді міг зробити щось корисне, гарне. Життя, звичайно, рано чи пізно таких ставило, ставить, і ще поставить на своє місце, але скільки вони випивають дорогоцінної крові, скільки вони чинять шкоди! При зустрічі я відкриваю Вам широко свою душу і розповім чимало такого, над чим ми разом з Вами задумуємося, поміркуємо, можливо, трохи й посумуємо. На жаль, досі я не мав широкої змоги поділитися з Вами і тим прекрасним, що маю, що складає мою радість і зміст життя, і тим, чого я звідував і як літератор, і як керівник відділення СПУ у свій час. Та й не тільки у свій час...

І все ж, найбільшу радість і найбільший смисл життя я відчував тоді, коли писав. І зараз уже ні на один день не мислю себе без літератури, якій [віддав] усе моє життя, до останнього подиху.

У нас, на Закарпатті, досі не було письменника, який би створив такий роман, таку повість, поему, драматургічний твір, який цілому світу, чи бодай Європі, показав би Закарпаття на весь його великий і чарівний зріст, з багатством душі людей, з деякою незвичайністю звичаїв. А головне – показав би закарпатців такими, якими вони були, якими вони є – безмежно щирими і довірливими, творчими своїм духом, працьовитими, багатими у фантазії, мудрими... Роки, що минули до визволення і возз'єднання, не висунули жодного письменника, який дістав би широкого розголосу і значення, збагатив би українську літературу, як це зробили письменники Західної

України – Стефаник, Мартович, Черемшина, Кобилянська, не кажучи вже про велета Франка. Сталося це збагатьох причин, першою з яких були жорстокі умови іноземної окупації Закарпаття. Нерідко таланти з Закарпатської України подавалися у світ і там знаходили застосування. Так було з першим ректором Петербурзького університету Балудянським, з Іваном Семеновичем (чи Семеном Івановичем) Орлаєм, й Ігорем Грабарем, з Венілином Гуцою, з Мункачієм і багатьма-багатьма ще іншими. Взагалі, це питання нині ясне і сумне, бо воно свідчить і на нашому, на закарпатському прикладі, що умови іноземного гніту, перш за все, згубно позначаються на культурі, не кажучи вже про економіку...

Радянський час відкрив нам великі можливості до творчості. Я вірю, що мине не так і багато літ, коли з Закарпаття вийдуть прекрасні прозаїки, що стануть окрасою української літератури. Вийдуть і прекрасні поети. Передумовою цього є надзвичайно талановита частина українського народу – закарпатці, що мають велику народну творчість; передумовою цього є наш час; врешті передумовою цього є наш край, де не можна не співати, не творити. Закарпаття – край, створений самою природою для [«до» випр. на «для». – С. К.] мистецтва. Наскільки мені відомо, Ви не бували на Закарпатті. Прийміть мого листа, як сердечне запрошення на Закарпаття. Я постараюся в міру можливого показати Вам нашу область, Ви потрапите до нас у полон і вже назавжди серцем і душею залишитесь закарпатцем. Даруйте мені такий великий наголос на Закарпатті, його я роблю тому, бо люблю свою рідну землю, бо проникся її гірким минулим, бо радію за неї нині, бачачи світлу дорогу по розвитку життя в усіх галузях. Врешті, моя любов до Закарпаття не заважає мені любити всієї української землі, що є найпрекраснішою, найбагатшою, найпісненнішою землею на всьому світі. Але я дотримуюся думки: любов до Батьківщини починається з того гнізда, звідки ти вилетів у світ, з того неба, яке першим послало тобі сонячний промінь... з того луку, який першим розквітнув для тебе польовими чічками і обмив босі ноги срібними росами... Взагалі, забрів я далеко...

Метою мого життя є написати твір, який би на велику широчінь показав Закарпаття.

Підготовкою для такого твору була моя робота в жанрі новели, повість «Терен цвіте». Новелу, як жанр, люблю і ніколи не відмовлюся її писати. Маю багато заготовок (мабуть, на кілька книжок), тільки з'ясується справа з романом «Птахи покидають гніздо», візьмуся і одним подихом напишу низку новел для нової книги. Бо вони, новели, вже просяться. Давно я готувався сісти за твір, який у Вас лежить на столі. В роботі зустрів немало труднощів, знаю, що є сторінки вдалі, що більше є сторінок, які не вдалися. Мабуть, перш за все, дав себе знати тут досвід. Вірніше – відсутність досвіду. Великий твір потребує великого вміння будувати, зв'язувати до купи, переплітати. Великий твір потребує великої думки. «Птахи покидають гніздо» – перша книга роману, що має стати широким полотном. Певно, більшою книгою за ту, що вже написана, стане книга друга. В ній і знайдуть місце на повен зріст молоді Пригари. Та вже, певно, є необхідність сказати зараз про них більше, ніж сказано. Я це враховую при дописуванні, доопрацюванні роману. Ви, дорогий Костянтин Петровичу, будьте нещадним, безкомпромісним. Дружба дружбою, а мистецтво мистецтвом. Воно не терпить поступливості, м'якості. Нехай в чомусь наші видавці будуть і запевнені, але будьте таким, яким Ви є завжди, де йдеться про інтереси ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРАТУРИ! Будьте не лише критиком, будьте і добрим порадиником. За кожную добру пораду сердечно дякуватиму. Подумайте і над тим, що варто було б дописати, розширити, поглибити, як це зробити? Йдеться про немалу роботу, яка забрала уже великий час, але, гадаю, для цієї роботи можна ще не пожаліти енергії, часу. Готовий працювати до самозабуття і отупіння, бо цього вимагає не тільки діло, але й умови мого життя.

Був би дуже радий, коли б мені поталанило в травні побувати в Києві. Здається, буде проходити Пленум СПУ, присвячений Шевченку, і на тому Пленумі, як члену, прийдеться бути [*«побувати» виправлено на «бути».* – С. К.] і мені. Тоді б ми і зустрілися. Але, звичайно [*закр. «мені».* – С. К.], цікаво було б зустрітись з Вами поза всякими пленумами, як з своїм критиком, порадиником. Поділяю Вашу думку, що жоден лист не замінить живого слова, особистої розмови за дружнім столом. Правда,

зараз знаходжуся в дещо скрутних матеріальних умовах, кожна дорога для мене є накладною, якою б скрутною щодо витрат не була. Але, дорогий Костянтин Петровичу, дивіться сам: коли не було б Пленуму, чи виникла б потреба відразу по прочитанні роману з Вами стрітись, в Києві, дайте знати, приїду! Правда, бодай двох слів чекатиму про перше враження од прочитаного відразу. Ото ж не баріться, прочитавши, якою б думка не була!

Рукопис прошу не висилати. Хіба в тому разі, коли буде багато поміток на полях і виникне потреба саме цим рукописом користуватися при роботі над другим варіантом. Буду в Києві, сам рукопис заберу.

Наговорив я Вам багато, забрав часу багато. Та вже так якось воно буває. Сідаєш за листа, думка за думкою плине, слово за словом. Та й лист виходить довгим, нудним. Даруйте вже, Ви свій чоловік, зрозумієте мене – балакуна.

Ще сердечно здоровлю Вашу дружину, Вам щастя бажаю і доброго настрою, сил і терпіння в роботі. Готовий сам я працювати ще і ще, аби дати людям книгу добру, насажену теплом і більш вправну, якою могла [*слово «може» виправлено на «могла б».* – С. К.] б вийти без тих порад і тої допомоги, якої чекаю саме од Вас. Всі оті «Крючкотворов», «Коптілкін» – прізвиська повикладаю, вони не в дусі роману, залишу тільки ім'я та побатькові. І так буде ясним.

А взагалі, руки тягнуться до праці. Чень судить доля і мені малому, некоковирному щось втнути!

Щиро Ваш І. Чендей

Ужгород, 26 квітня 1964 р.

P.S. Після роману «Зелена Верховина» («Птахи покидають гніздо», «Нова днина») маю на меті написати велике полотно – «Колиска». «Колиска» – мрія і головна мета мого життя. Про неї при розмові! Про неї – особисто [*цей абзац дописано від руки.* – С. К.].

КОМЕНТАРІ ТА ПРИМІТКИ

Тут прокоментовано лише ті фактичні події, про які не згадано у першій статті (*Див. : Наук. вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / гол. ред. В. Д. Будака, гол. ред. сер. О. С. Філатова. — Вип. 4.14(111). — [Серія «Філологічні*

науки [літературознавство]». — Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. — С. 230—241). Про інші факти та події читач може знайти докладну інформацію у коментарях до листів І. Чендея до І. Денисюка та Л. Коваленка. *Див.: Кіраль С. «...Зробити щось корисне для свого рідного народу»: 3 епістолярної спадщини Івана Чендея»* (К., 2013).

У квадратних дужках відтворено пропущені слова та подано коментар до авторських правок.

№ 1

Ужгород, 11 квітня 1964 р.

Публікується вперше за автографом.

... *серед яких і Балла- поет, ...* - йдеться про угорськомовного письменника Ласло Карловича Баллу (23.07.1927–28.10.2010). Член Національної спілки письменників України з 1953 р., член Спілки письменників Угорщини.

... *Кречко - народний артист, ...* - йдеться про талановитого закарпатського композитора, публіциста, педагога та музично-громадського діяча Михайла Михайловича Кречка (05.09.1925–25.02.1996). З 1945 р. художній керівник і диригент Закарпатського народного хору. У 1969 р. його призначено художнім керівником і головним диригентом відомої у світі хорової капели «Думка».

... *Ігнатович - колишній режисер нашого театру, ...* - йдеться про Гната Івановича Ігнатовича (1898–1978), українського актора, режисера, театрального педагога, заслуженого артиста України, автора нарисів історії українського театру на Закарпатті у двох книгах «Від гасниці до рампи» (2008, 2011), що побачили світ в ужгородському видавництві «Ліра».

... *Лінтур, ...* - йдеться про відомого фольклориста та літературознавця Петра Васильовича Лінтура (04.05.1909–03.02.1969), випускника Празького університету, учителя історії та літератури (згодом директора) Хустської гімназії, де свого часу навчався І. Чендей. З 1953 р. працював доцентом Ужгородського ун-ту.

... *Вовчок і т. д. ...* - йдеться про письменника Василя Юрійовича Вовчка (07.08.1933–10.12.2002), щонародився в с. Нижньому Бистрому Хустського р-ну Закарпатської обл.

... *об'єднати їх спільною назвою - «Зелена Верховина».* - Книга з такою назвою побачила світ 1975 року у видавництві «Дніп-

ро», куди ввійшли повість «Терен цвіте», новели й оповідання митця.

... *коли був у Вас з В. Попом.* - йдеться про уродженця Хустщини, відомого літературознавця, критика Василя Степановича Попа (1933–2008).

№ 2

Ужгород, 26 квітня 1964 р.

Публікується вперше за автографом.

... *першим ректором Петербурзького університету Балудянським, ...* - йдеться про Балудянського (Балуг'янського) Михайла Андрійовича (07.10.1876–03.04.1847), ученого-правника, економіста, державного діяча і реформатора освіти.

... *з Іваном Семеновичем (чи Семеном Івановичем) Орлаєм, ...* - йдеться про видатного ученого-медика, освітнього діяча, письменника, доктора медицини, дійсного статського радника, академіка Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії (з 1817 р.) Івана Семеновича Орлая (де Кобро) (1771–1829). Народився на Закарпатті в родині угорських дворян.

... *Ігорем Грабарем, ...* - йдеться про Ігоря Емануїловича Грабаря (25.03.1871–16.05.1960) - видатного маляра, історика мистецтва, реставратора, дійсного члена АН СРСР, автора «Истории русского искусства» (1909–1916) в 6-ти томах. У 1913–1925 рр. обіймав посаду голови Третьяковської галереї. Походив з родини закарпатських українців (син Ольги Грабар). Похований у Москві.

... *з Венелином Гуцою, ...* - йдеться про Юрія Венеліна (справжнє ім'я Георгій Гуца; 22.04.1802–25.09.1839), українського історика, філолога, етнографа, фольклориста та медика, одного з основоположників слов'янознавства в Україні та Росії.

... *з Мункачієм ...* - йдеться про Мігая Мункачі (Mihály Munkácsy, справжнє ім'я Міхаель фон Ліб - Michael von Lieb, 20.02.1844–01.05.1990) - угорського живописця німецького походження, зачинатель і творець угорського реалістичного живопису. Народився в Мукачеві, похований у Німеччині.

... *здоровлю Вашу дружину, ...* - йдеться про дружину Валентину Яківну (08.07.1930), яка походить з родини українського письменника Я. В. Баша (08.08.1908–14.03.1986).

**Після роману «Зелена Верховина»
(«Птахи покидають гніздо», «Нова днина»)**

... – реалізувати цей творчий задум І. Чендееві в силу певних обставин не вдалося.

... **маю на меті написати велике полотно – «Колиска».** – Йдеться про роман «Скрип колиски», який побачив світ аж 1987 року в ужгородському видавництві «Карпати». Творчу та видавничу долю роману І. Чендей докладно описує у листі від 12.02.1988 року до словацького ученого й приятеля М. Мушинки, який із захопленням (двічі) перечитував цей твір і надіслав авторові роману надзвичайно теплого і щирого листа.

Докл. див.: Кіраль С. С. «... Зробити щось корисного для свого рідного народу» : з епістолярної спадщини Івана Чендея : Монографія. — К., 2013. — С. 113—114.

У бібліотеці К. Волинського зберігаються ця збірка І. Чендея з дарчим надписом: *«Дорогий Костянтинне Петровичу! Нехай ця книжка нагадає Вам ще й ще, що писати тяжко! Сам я вважаю Вас співавтором роману прихильним і добрим!*

Здоров'я Вам щед्रो! Уклін родині!».

Матеріали надійшли до редколегії 20.02.2015 р.